

AĞIR YÜKLE UZUN YOL: KIRIM'DA CEDİTÇİLİKTEN MİLLÎ HAREKETE

DOÇ. DR. KUTLUK KAĞAN SÜMER*

Bu çalışmada Kırimlı Ceditçilerin Bahçesaray'da başlayan daha sonra Türklerin yaşadığı her yere yayılan ideallerinden bahsetmeye çalışacağız. Ceditçilik ve ceditçilerden bahsetmek için Ceditçiliğin öncülerinden büyük Türk milliyetçisi İsmail Gaspıralı'dan söz etmek gerekir. İsmail Gaspıralı bu kavrama isim veren Usûl-i Cedit okullarının kurucusu ve savunucusudur. Ceditçiler, İsmail Gaspıralı'nın eserleridir demek aslında pek de yanlış olmaz.

İsmail Gaspıralı ve Ceditçilik

İsmail Bey Gaspıralı, 20 (eski hesapla 8) Mart 1851'de Bahçesaray yakınlarındaki Avcıköy'de doğmuştur. Annesi Fatma Sultan, köklü bir mirza (Kırım Tatar Soyulusu) ailesinin kızıydı. Babası Mustafa Alioğlu Gasprinskiy de Çarlık ordusunun teğmen rütbesinden emekli olduğu için İsmail Bey Gaspıralı zadedgân sınıfına mensuptu. Eğitimine mahallî Müslüman mektebinde başlayan İsmail Bey Gaspıralı, tahsilini bir Rus okulu olan Akmesic Erkek Gimnazyumu'nda sürdürmüştür. Bundan sonra önce Voronej'deki, daha sonra da Moskova'daki Harp Okulu'na kaydolmuştur. Özellikle Moskova'daki askerî tahsil yıllarında Gaspıralı, dönemin Rus fikir hayatını ve aydınlarını yakından tanımak imkânını bulmuştur. Tanıştığı Rus aydınlarına derin saygı duymakla birlikte, o yılların Moskova'sının anti-Türk karakterdeki Pan-Slavist atmosferi onda millî hisler uyandırmıştır.

* İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Bölümü Öğretim Üyesi.

Bu kadar çok sayıda Müslüman'ı içinde bulunduran Rusya'nın bir Ortodoks Hristiyan devleti olduğu kadar aynı zamanda bir Müslüman devleti sayılmasının da doğru olacağını» savunmuştur

Bu esnada devam etmekte olan Girit isyanında Rum asilere karşı mücadele eden Osmanlı askerlerine katılmak arzusuyla yakın arkadaşı Litvanyalı Mustafa Mirza Davidoviç ile birlikte gizlice Türkiye'ye geçmeye teşebbüs etmiş, Odesa'da yakalanmış ve Çarlık Rusyası'ndaki askerî talebeliği bu şekilde sona ermiştir. Gaspıralı, 1868'de Bahçesaray'a dönerek, buradaki ünlü Zincirli Medrese'de Rusça muallimliğine başlamış ve bu görevi esnasında kendisini Rus edebî ve felsefî eserlerini okumaya vermiştir. 1872'de Kırım'dan ayrılan İsmail Bey Gaspıralı; İstanbul, Viyana, Münih ve Stuttgart üzerinden Paris'e gitmiş ve burada geçirdiği iki yıl içinde ünlü Rus yazarı İvan Turgenyev'e asistanlık yapmak da dahil çeşitli işlerle hayatını kazanmıştır (Kırımlı 2001). 1874'te öteden beri içinde yatan Osmanlı zâbiti olma

arzusuyla İstanbul'a gelmiştir. Türk Harp Okulu'na girmek için büyük bir gayret göstermiş, fakat Rus büyükelçisi İgnatiyev bunu öğrenerek Sadrazam Mahmud Nedim Paşa üzerindeki nüfuzunu kullanmış ve okula kabulünü engellemiştir. Sonunda bir yıl boş yere İstanbul'da Harp Okulu'na girmek için bekleyen İsmail Bey, Kırım'a geri dönmüştür. İstanbul'da bulunduğu sırada St. Petersburg ve Moskova'da çıkan bazı Rusça gazetelerde Doğu hayatını tanımlayan, siyasî olmayan makaleleri yayımlanmıştır (Togan 1965).

1878'de Bahçesaray belediye başkan yardımcısı seçilmiş, ertesi yıl belediye başkanlığına getirilmiş ve 1884 yılına kadar bu görevde kalmıştır. Gaspıralı'nın gerek Kırım'da, gerekse çeşitli ülkelerde geçirdiği yıllar, ona; büyük çoğunluğu kabuğuna çekilmiş bir halde yaşayan diğer Kırım Tatarlarından çok farklı tecrübeler kazandırmıştır. Yabancı hâkimiyeti altında yaşayan Türk halklarını ve müslümanları uyandırmak, onların seslerini duyurmak arzusuyla yayın yoluyla faaliyete geçmek istemiştir. İlk teşebbüs olarak, Akmeşci'te çıkan Rusça Tavrida gazetesinde «Rus İslamı» (Russkoe Musulmastvo) başlıklı sonradan risale olarak da yayınlanan bir dizi yazmıştır. Bu yazılarda, «Rusya ile onun Müslüman tebaası arasındaki ilişkilere değinerek, bu kadar çok sayıda Müslüman'ı içinde bulunduran Rusya'nın bir Ortodoks Hristiyan devleti olduğu kadar aynı zamanda bir Müslüman devleti sayılmasının da doğru olacağını» savunmuştur (Kırımlı 2001). İsmail Bey Gaspıralı'ya göre imparatorluğun bu iki ana unsuru birbirini daha iyi tanımalı ve Ruslar çağa uygun bir maarif sisteminden ve bilimden mahrum bir halde bulunan Müslümanların buna kavuşmasına engel olmamalıydı (Kırımlı, 2001).

1883'te Tercüman adını verdiği gazetesini yayımlamak için izin almıştır. Gazetenin Rusça adı «Perevodçık»ti ve ilk sayılarında Rusça kısımları daha ön plana çıkmaktadır. . Batı medeniyetinin, Rusya Müslüman toplumu arasında yayılması hususunda gazetenin bir tercüman rolü oynaması gerektiğini açıklamıştır. Türkçe kısmı giderek genişlemiş ve daha önemli hâle gelmiştir.

1890'da Tercüman «politika, öğretim-egitim ve edebiyatla ilgili millî bir gazete» olmuştur. 1905'ten sonra Tercüman-i Ahval-i Zaman adını aldı ve gazetenin başlığına “**Dilde, Fikirde İşte Birlik**” sloganı yerleştirildi. Sonunda Rusça kısım tamamen terk edildi ve gazete Rus imparatorluğundaki Müslüman toplumun gayelerinin ve düşüncelerinin tercümanı oldu. Kazan, Kafkasya, Türkistan ve Sibiryâ'da yaşayan bütün Türkler, Tercüman' ı onların millî ideallerini genişçe yayan bir gazete olarak kabul etmiştir (Togan 1965).

İsmail Bey, Kazan soylularından ve sanayici Akçurin ailesine mensup olan Zehra Hanım'la evlenmiş bu evlilik dolayısıyla Kazan Türkleriyle bağları kuvvetlenmiştir. İsmail Bey'in, Azerbaycan Türk yazarları Hasan Bey Melikov, Ünsizade, Topçubaşı ve diğerleriyle sürekli temas hâlinde olduğu Zeki Velidi Togan tarafından nakledilmektedir (Togan 1965).

Moskova Askerî Lisesi'nde kendisiyle birlikte okumuş, meşhur firar vakasında da kendisiyle beraber olmuş ve sonradan Bahçesaray'a yerleşip orada 25 yıl belediye reisliği yapmış olan Litvanya Müslümanlarından Mustafa Davidoviç, İsmail Bey'in en çok meşgul olduğu, Rusya Müslümanları için ilkokullar yaratmak, bunlar için ders kitapları yayımlamak gibi bütün teşebbüslerinde ona yardımcı olmuştur.

İsmail Bey, ayrıca Bahçesaray ve diğer yerlerde öğretmen kursları açarak modern öğretim metotlarını yerleştirmek ve Rusya'nın Müslüman toplumu içerisinde bu tip okulların açılmasını sağlama bağlamak istemiştir (Togan 1965). Taşkent, Buhara ve Sibiryâ da dâhil olmak üzere bu toplumun her parçasını bizzat ziyaret etmiştir. Nihayet kendi matbaasını kurarak ve Hoca-i Sibyan, Malumat-i Nafia ve ilkokullar için neşrettiği diğer eserleri kendi matbaasında basmıştır (Togan 1965).

1905 İhtilalinden sonra özellikle «edebî dil» ve öğretim problemlerini halletmek üzere tasarlanmış bir program hazırlamıştı. Bu plân, ilkokul öğretiminde ilk üç yılda mahallî Türk lehçelerinin kullanılmasını önermekteydi sonraları ise «Türk Dünyasının Ortak Edebî Dili», bütün Türk Dünyasında öğretim dili olacaktı. O'nun orijinal «Türk Dünyasının Ortak Edebî Dili» ideali, temelde Tatar olan bir dile Osmanlıca'nın ilâvesiydi, fakat kendisiyle çalışan kişilerin de etkisiyle bu dildeki Osmanlıca tesiri arttı ve neticede Rusya Müslümanları tarafından anlaşılabilen basit bir Osmanlıca meydana çıkmış oldu (Togan 1965).

İsmail Bey, İslamiyeti Türklerin kendi kimliklerini korumada yararlı olarak değerlendirmekteydi, fakat «Cep Kuranı»ndan başka dinî yayınlara çok yer vermemiştir. 1905 İhtilalinden sonra Kazan ve Bakû'da görülmeye başlayan,

İsmail Bey Gaspıralı, Türk dünyasının dört bir yanına seyahatler yaparak gerek Tercüman gazetesi gerekse usûl-i cedit okulları hakkında faaliyet göstermiştir.

komünizm ve sosyalizm'in karşıt sonuçlarını görerek, Rusya Müslümanlarının dağılık siyasî kuruluşlarına karşı çıkan ve yalnızca Rus sosyalist partilerine sadakat talep eden ve Rusçayı edebî bir dil olarak empoze etmek için gelişigüzel çaba harcayan bu hareketler ve özellikle bu gibi neşriyat karşısında korkmaya başlamıştır (Togan, 1965).

Tercüman'da İştirakiyyun başlığı altında yayımladığı makaleler serisinde kolayca görülebilen bir şekilde sağa kaymıştır ve İslam milletleri arasında kültürel bir birlik oluşturmak hakkında düşünmeye başlamıştır. Bu maksatla 1907'de Mısır'da umumi bir Müslüman kongresi toplamak istemiş. Bizzat Mısır'a giderek, hatta Abdullah Taymas'la birlikte En-Nahda adlı Arapça bir gazete yayımlamaya başlamıştır. Hatta Hindistan'a da bir

seyahat yapmıştır, fakat bu gayretler İsmail Bey Gaspıralı'nın ümit etmiş olduğu sonuçları vermeyince, Bahçesaray'daki eski faaliyetlerine geri dönmüştür (Togan 1965).

İsmail Bey, çabalarının olumlu neticelerini görerek hayatının son yıllarında Batılılaşmayı, Rusya'daki Müslümanlar ve diğer Türkler için manevî bir intihar olarak gören aşırı eğilimlere karşı mücadele etmiştir, I. Dünya Savaşı sırasında ümitlerle coştuktan sonra 11 Eylül 1914'te Bahçesaray'daki evinde vefat etmiş ve Zincirli Medrese'nin ve Hacı ve Mengli Giray Han'ın kabirlerinin yanına defnedilmiştir (Togan 1965).

Cenazesi bile Türk dünyası aydınları kurultayı gibidir. Türk dünyasının dört bir yanından aydınlar cenazeye iştirak etmiştir. Hatta kendisinde bir cedit okulu mezunu olan daha sonra Azerbaycan Sovyeti'nin başına geçen Neriman Nerimanov dahi burada bir konuşma yapmıştır. Ardından Türkistanlı ceditçilerin önderi Mahmudhoca Behbudî, Özbek edebiyatının görkemli temsilcisi Hamza ve sırasıyla diğerleri duygularını beyan etmiştir (Nagayev 1994).

İsmail Bey Gaspıralı, Türk dünyasının dört bir yanına seyahatler yaparak gerek Tercüman gazetesi gerekse usûl-i cedit okulları hakkında faaliyet göstermiştir. Bu esnada birçok Türk aydını ile temas etmiştir. Gerek bu seyahatler gerek Tercüman gazetesi gerekse Usûl-i Cedit okulları Türk dünyasına binlerce Türk milliyetçisi aydın yetiştirmiştir. Meşhur Üç Tarz-ı Siyaset'in yazarı, Atatürk'ün yakın arkadaşı Türkiye Cumhuriyetinin kurucularından Prof. Dr. Yusuf Akçura, hem eşi tarafından akrabası hem de yakın kalem arkadaşıydı.

Ceditçilik

Kelime olarak yenilikçilik anlamına gelmek-tedir. Ceditçilik adı verilen reform hareketi, 19. yüzyılın ikinci yarısının başlarında dil, eğitim-öğretim ve dinle ilgili alanlarda bir yenileşme hareketi olarak başlamıştır. Bu hareketin önde gelenlerinden Abdülnâsır Kursâvi (1770-1814), Şihâbeddin Mercâni (1815-1889), Abdulkayyum Nasırî (1824-1907) ve Hüseyin Feyizhâni (1826-1866) sayılabilir. Bu hareket genelde Rusya'daki Türk halklarında meydana gelen iktisadi değişikliklerin sonucunda ve bunların etkisi ile canlanan bir uyanış, yenilik hareketidir. Daha sonra Usûl-i Cedit hareketi Türk dünyasının tümüne yayılma yolları aramıştır (Devlet, 1990).

Ceditçilik (Reformizm) hareketi, İsmail Gaspıralı'nın 1884'te şahsen açtığı ilk Cedit okuluyla hız kazanarak hareketlenmiştir. Kısa bir süre sonra da bu hareket, Münevver Kari'nin 1901'de Taşkent'te ilk Usûl-i Cedit okulunu açmasıyla Türkistan'da yayılmaya başladı. İki yıl sonra da Mahmud Hoca Behbudi, Semerkand'da yeni metotla eğitim yapan ilkokulu açmaya muvaffak oldu. Türkistan aydınlarının çoğunluğunun desteklediği Ceditçilik, ilk önce kültürel bir yenileşme hareketi olarak ortaya çıkmış ve daha sonra içine Türkistan halkının ortak değerlerini oluşturan İslam-Türk temalarını alması sonucu siyasi yönü, kültürel yönünden daha ağır basan bir yenilik hareketi hâlini almıştır.

Ceditçilik hareketi Türkistan'da, 1890'lı yıllarda, Buharalı İbrahim Kari Abdurraşid'in çalışmalarıyla hem bir yenileşme hareketi; hem de millî istiklal mücadelesi halini almıştır. Ceditçilikte ilk hedef millî eğitim kurumlarının Avrupalılaştırılması olmuştur. Bunun için Gaspıralı İsmail Bey'in çalışmalarından da etkilenerek, Avrupa tarzında eğitim-öğretim yapmak amacıyla, XX. yüzyılın ilk yıllarında Fergana ve Semerkand'da Usûl-i Cedit okulları açılmaya başlanmıştır. Daha sonra bu okullar bütün Türkistan'a yayılmıştır. Ceditçiler, fikirlerini daha iyi yaymak için 1906'dan itibaren çeşitli gazete ve dergiler çıkarmışlar, muhtelif derneklerle teşkilatlanmışlar ve Türkistan'ın gelişimi için siyasi mücadelede bulunmuşlardır.

Bu hareket ilk önce eğitim alanında yenilikler getirmeyi amaçlamıştır. Tatar okullarında yeni bir okuma metodunun benimsenmesi tartışmalarıyla birlikte eski metodu savunan «kadimciler» ile yenisini savunan «ceditçiler» arasında bir mücadele başlamıştır. Bu yeni metodu savunan hareket de bu nedenden dolayı "**Usûl-i Cedit**" adını almış, daha sonra bu mücadeleden yenilikçilerin zaferle çıkması, Cedit hareketine de yeni bir ivme kazandırmıştır.

Landau ceditçiliğin birçok strateji ve kavramı Pan-Slavizmden aldığını ve Tatarların bu hareket içinde önemli yeri olduğunu belirtmekte ve Rus yönetiminin birçok topluluğu baskı altına almasına rağmen, Tatarların Hıristiyanlaştırma ve Ruslaştırma yönünde büyük baskılara maruz kalmasının bu sonucu doğurduğunu söylemektedir. Fakat Ceditçiler'in Panislamist olmaktan çok Türkçülük düşüncesine sahip olduğu yine Landau tarafından nakledilmektedir (Landau 1995).

Türk millî bilincinin gelişiminde çok önemli yeri olan Türk milliyetçiliği düşüncesi, iki büyük grup tarafından formüle edilmiş ve yayılmıştır. Bunlardan ilki Osmanlı aydınları, ikincisi de Rusya'dan Osmanlı Devletine gelen aydınlardır.

Türk millî bilincinin gelişiminde çok önemli yeri olan Türk milliyetçiliği düşüncesi, iki büyük grup tarafından formüle edilmiş ve yayılmıştır. Bunlardan ilki Osmanlı aydınları, ikincisi de Rusya'dan Osmanlı Devletine gelen aydınlardır. Rus Çarı'nın Rusya Müslümanları hareketini baskı altına almasından sonra, Kırım, Tatar, Azerbaycan aydınlarından oluşan bir grup Türkiye'ye gelmiştir. 1908 Devriminden birkaç ay sonra, İstanbul'da Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Abdürreşid İbrahimov, Hüseyinzade Ali, Ayaz İshaki, Halim Sabit gibi aydınlar rastlanmaktadır. Bu aydınlar tarafından İstanbul'da çeşitli milliyetçi teşkilatlar kurulmuştur (Uzun, 2001).

Neden Cedit Okulları?

Mektep ve medreseleri, gelişmiş milletlere göre geri kalmış olan Türkistan Müslümanlarını birleştirerek çağdaştırmak isteyen İsmail Gaspıralı, çağdaş dünya şartlarına uygun Müslüman toplumunun oluşması için yapılması gereken yeniliklere ilk olarak ilkokullardan (mektep)

başlanması gerektiğini düşünerek ilk adımını halkın eğitimi konusunda attı. İsmail Gaspıralı, halka bu ihtiyacın sadece sözlü olarak anlatılmasının güç olduğunu daha önce bu konuda çaba sarf eden Türkistan Müslüman âlimleri Kursavi, Mercani, Buhara Emiri Muzafferredin ve Buhara'da yetişmiş İslam âlimlerinden tecrübe edinmişti. Bu sebeple bizzat kendisi yeni okulları açıp uygulamalı olarak yeniliğin faydalarını halka göstermek istedi.

Bu maksatla Bahçesaray'ın Kaymaz-Ağa semtinde bir mektep açarak eğitime başladı (1884). Bu mektepte İsmail Gaspıralı'nın ortaya koyduğu metotla 40 gün gibi kısa bir sürede öğrenciler harfleri eksiksiz öğrenip, yazmayı, hızlı okumayı, yüze kadar hesap yapabilmeyi öğrenip, İslam tarihini genel bir şekilde öğrenip, Kur'an'dan sure ezberlenebileceğini gösterdiler.

İsmail Gaspıralı'nın ortaya koyduğu metodun temelini, harfleri ezberlemeden, ses sistemiyle harfler tanındıktan sonra heceleyerek okuma oluşturuyordu. Gaspıralı İsmail Bey, kısa sürede etrafına topladığı öğretmenlere Usûl-i Cedit'i anlatarak gittikleri yerlerde Usûl-i Cedit mektepleri açmalarını istedi. Bunun yanında, İsmail Gaspıralı, Türkistan'da Cedit okullarının yayılmasına özel bir önem veriyordu.

Bunun için Gaspıralı, 1893 Mayıs'ında Buhara'ya, Buhara Emiri Abdulahad ile görüşmek amacıyla gelmiştir. Bu gelişinde Türkistan'daki eğitim kurumlarını

yakından inceleme imkânı bularak, bölgedeki âlimlerle istişarelerde bulunmuştur. Emirle görüşmesinden istediği sonucu alamayan Gaspıralı, tekrar Kırım'a dönmüştür. Rusların Gaspıralı'yı desteklememesinin yanında, onu Çarlık yönetimi için tehlikeli olarak görmeleri ve Buhara'nın o günkü siyasi ve sosyal durumu, Buhara Emiri'nin Gaspıralı'ya destek vermesini engellemiştir.

Zaten Türkistan'da, öğrenciler ve halk arasında eski usul mektep ve medreselerin durumu biliniyor ve halk bu kurumlardan neredeyse bir şey beklemiyordu. Yani bölgede eğitim konusunda eski usule bir güvensizlik duyuluyordu. Bu da bölgede, bu alanda bir boşluk ortaya çıkarmıştı. İsmail Gaspıralı'nın fikirlerine destek veren yerli eğitimciler, Türkistan'da yeni usulde mektepler açmaya, eski medreseleri reforma tabi tutmaya başlamışlardı. Böylelikle Usûl-i Cedit okulları, Rusların ve Kadimcilerin engellemelerine rağmen, XIX. yüzyılın son çeyreğinde Kırım'da, İdil boylarında, Azerbaycan'da, XIX. yüzyılın 90'lı yıllarından sonra Kazan, Ufa, Orenburg vilayetlerinde ve XX. yüzyılın ilk yıllarında bu bölgelere gelen Tatar aydınlarının tesiriyle tüm Türkistan'a yayıldı. Kırgızistan'da ise Usul-i Cedit okulları, 1901-1902 yıllarında Tokmok, Prejival'sk, Pişpek ve daha sonra Oş şehirlerinde açıldı.

Usul-i Cedit Okullarında Eğitim Sistemi

Türkistan'da açılan Cedit okullarının en büyük ve temel özelliği, eski mektep ve medrese eğitiminin tedrisatını yenileyerek, dinî eğitimin yanında dünyevi ilimlere de yer verilmesiydi.

Yeni usul mekteplerde öğrenciler, eski usulde olduğu gibi öğrenim arasında okula kabul edilmeyecek, eğitim başlarken ilkbaharda ve eğitimin ortasında kışın olmak üzere öğrenci yılda iki defa mektebe kabul edilecekti. Gaspıralı'nın eğitim sisteminde, ses sistemiyle alfabenin harfleri, sadece isimleri ile değil, tekabül ettikleri ses ile de öğrenciye tanıtılıyordu. Ayrıca, çocuklar doğrudan cümleleri öğrenmeye başlamıyor, ilk önce hecelerden başlayarak, öğrendikçe kelime ve cümlelere geçiyorlardı.

Usûl-i Cedit sisteminin getirdiği temel yeniliklerden biri de, mektebin millî hâle getirilmesidir. Daha önce çocuklar, Arapça olarak okuma yazma öğrenmeye çalışıyorlardı. Yeni sistem hem okuma yazmanın, hem de diğer bütün derslerin öğreniminde Arapçanın yerine ana dilini ikame etmiştir.

İsmail Gaspıralı'nın geliştirdiği bu sistem, tüm Türkistan tarafından benimsenerek, 1905-1906 yıllarında Nijniy Novgorod'daki Rusya Müslümanları Kurultayları'nda son hâlini aldı.

Buna göre Usûl-i Cedit mekteplerinde ve medreselerinde eğitim programı şu şekilde olacaktı:

1. İlkokul yerine geçen mektep, medrese eğitimi için bir hazırlık safhasıydı. Medresenin ilk tahsil devresini altı sene devam eden Rüştîye kısmı teşkil ediyordu.

2. Lise: Bu medrese eğitiminde ikinci basamağı teşkil ediyor ve Rüştîye gibi altı sene devam ediyordu.

3. Medrese tahsilinin son üç yılını teşkil eden ve Galiye adı verilen yüksek tahsil kısmı da medresenin üçüncü bölümünü oluşturuyordu.

Öğrenciler, medrese tahsilleri sırasında bu üç kısımdan birini bitirdiklerinde şayet isterlerse, medreseden ayrılabilirlerdi. Yine öğrenci, medresenin muhtelif basamaklarında yaptığı tahsile göre, ya mekteplere öğretmen, ya medreselere müderris veyahut da yüksek seviyede din adamı olabilirdi.

Yeni metot medreselerinde okutulacak dersler ise, bölgelere göre küçük farklılıklar olmakla birlikte genel olarak şu şekilde tespit edilmişti: Dinî ilimler (Hadis, Fıkıh, Kelam v.b), Türk dili ve edebiyatı, Arap dili ve edebiyatı, İslam tarihi, tarih felsefesi, umumî tarih, coğrafya, tabiat bilgisi, matematik, fizik, kimya, psikoloji, pedagoji, sağlık bilgisi, hat, Rusça ve Fransızcaydı.

Türkistan'da açılan Cedit okulları, eski usuldeki okullara göre daha az sayıdaydı. Ancak, Rus-Yerli okullarına göre daha çok açıldı ve öğrenci sayısı daha yüksekti. Cedit okullarının giderleri, halktan toplanan yardımlardan karşılanıyordu. Kurulan okullarda eski sistem okullarda olmayan öğretmen ve öğrenciler için masa ve sandalyeler, yazı tahtaları, haritalar ve eğitim için gerekli bilimum malzeme bulunuyordu. Dersler ağırlıklı olarak Tatar Türkçesi ve yerli halkın dilinde anlatılıyordu. Rusça, Arapça ve hatta müzik dersi de derslerin arasında yer alıyordu.

Yeni usul mekteplerde dinî derslere eklenen dünyevi dersler, öğrencilerin dinin taassubuna kapılmadan günlük hayatla iç içe zihinlerinin açık tutulmasını sağlıyordu. Cedit mekteplerinde öğrenciler, sınıflara ayrılarak dört yıl eğitim alıyorlardı. Bir haftada yirmi saatlik dersin yaklaşık on saati; Kur'an, İslam tarihi ve başka dinî kitapları okumaya; kalan saatler yazmaya, matematik, coğrafya, Rusça ve diğer derslere ayrılıyordu. Yeni usuldeki okullarda eğitim 3 sınıfa ayrılarak 4 yıla yayılıyordu. 1. sınıf bir yıldan oluşuyor, sesli okuma metoduyla okumaya başlama ve yazma, Arapça metinleri okumak için Arap alfabesi, Alfabe Giriş kitabından okutuluyordu. Bundan sonra Terbiyalı Bala (Terbiyeli Çocuk) ve İbadat-ı İslamiya (İslam'ın İbadeti) kitapları okutulup, matematikten yüze kadar yazma öğretiliyordu.

2. sınıfta öğrencilere, İslam'ın İbadeti isimli kitaba devam edilip, temiz ve hızlı yazmaya özen gösteriliyor, matematikte dört ve daha fazla basamaklı sayılarda dört işlem öğretiliyordu. Bunlardan sonra Raabar-ı Sibyan adlı kitap, kıraati ile anlayarak okutulup, Kur'an'ı doğru okumaya dikkat edilerek coğrafya dersine giriş yapılıyordu. 3. sınıf 2 yıldan oluşup bu sınıfın programında, yazma, okuduğunu

anlama ve anlatma, Kur'an'ı tecvitli okuma, İslam tarihi dersi, yerli halkın tarihi, coğrafya, mantık dersine giriş, mimari, Arap edebiyatı, geometri, sağlık bilgisi dersleri yer almaktaydı. Okula uzaktan gelen öğrenciler okulun yurdunda yaşıyorlardı. Okulu bitirenlere Tatarca diploma veriliyordu. Müzik derslerinde, önceleri Kur'an'dan alınan kesit parçalar ilahi şeklinde söylenirken, daha sonraları bunun yerini millî şiirler ve vatanseverlik şiirleri almıştır.

Usul-i Cedit Mektepleri Açma Girişimleri

İsmail Gaspıralı, 1884 yılında Bahçesaray'da kırk gün içinde okuma-yazma öğretecek bir mektebin açılacağını gazetesi Tercüman'dan duyurdu. Gaspıralı bu yeni mektebin hocası olacak şahsa eğitimi doğrudan kendi verdi. Gaspıralı aynı zamanda ilk "Usûl-i Cedit" mektebi olacak olan bu okulun kitabını, "Hoca-i Sıbyan"ı, da kendisi yazdı (Somuncuoğlu, 2006). Mektep gün geçtikçe daha fazla öğrenciyi çekmeye başladı.

Mektepler Usûl-i Cedit olarak anılıyordu ve zamanla bu mekteplerde çalışanlara ve yaymak isteyenlere de "Ceditçi" denmeye başlandı. Böylece Rusya'da yaşayan Türk Toplumunu içinde yeni bir aydın zümresi doğmaya başladı. Artık eski usul bilim üretme etkinliği kendisini yeni bir sınıfın alışkanlıklarına bırakmaya başlamıştı. Osmanlı ile uzlaşma içinde, Rus diline ve kültürüne soğuk bakmayan ve geleneksel tüm yapılara karşı eleştirel bir tavır takınan bu aydın kesim, Türk toplumunu içinde bulunduğu ataletten çıkaracak ve medeni kurumları yerleştirecek tarzda eğitimin topluma verilmesi gerektiği hususunda çağdaş fikirlere sahipti. Gaspıralı'dan daha önce eğitimde reform yapılması gerektiği fikrini ortaya atan pek çok Türk aydını olmuştu, fakat Gaspıralı, bu düşüncüyü pratik sahaya taşıyan kişi olarak bu akımı somutlaştırabilme başarısına sahip oldu.

Usul-i Cedit Mekteplerinin Müfredatı

Genel olarak Kırım, Kazan, Ufa ve Orenburg'daki mekteplerin eğitim kalitesi bakımından yüksek bir seviyeye sahip oldukları bilinmektedir (Eshenkulova 2007). Cedit mektepleri çoğunlukla dört yıllıktır. Ancak içlerinde altı yıllık olanları da vardır. Okulların takip ettiği eğitim yapısı basit bir sistem üzerinde yürütülmüştür. Yüksek mekteplerde matematik, temel fizik, tarih, coğrafya ve tabiat bilimi gibi dersler okutulmaktadır.

Gaspıralı'dan daha önce eğitimde reform yapılması gerektiği fikrini ortaya atan pek çok Türk aydını olmuştu, fakat Gaspıralı, bu düşüncüyü pratik sahaya taşıyan kişi olarak bu akımı somutlaştırabilme başarısına sahip oldu.

Temelde tek tip Cedit okullarından bahsetmek imkânsızdır; üç farklı kanaldan beslenen Cedit okulundan bahsedilebilir. Bunlardan birincisi ilk dönem Ceditizm hareketinin ideolojik çerçevesini de benimseyen kişiler tarafından açılan Yeni Usul Mektepleridir. Bu görüşün beslendiği kaynakları, Rusya'daki Türk Topluluklarının siyasi birliği fikri ve Gaspıralı'nın koymuş olduğu "dilde, fikirde ve işte birlik" uhdesi olarak özetlenebilir. İkinci grup okullar, Yeni Usul Mekteplerin yapısını ve müfredatını desteklediği hâlde ideolojik olarak hiçbir bağı olmayan kimseler tarafından açılan mektepleri kapsamaktadır. Son olarak da eski usul mekteplerde eğitim veren mollaların, halkın Yeni Usul Mekteplere göstermiş olduğu sempatinin etkisiyle kendi okullarının müfredatlarını Cedit okullarınınunki gibi yeniden yapılandırması ile oluşan mektepler oluşturmaktadır. Aşağıdaki tabloda yeni usul mektebin ders programı gösterilmektedir.

Numara		1. Yıl	2. Yıl	3. Yıl	4. Yıl
1	İlk Okuma Kitabı	11	—	—	
2	Okuma	4	2	—	2
3	Yazma	2	3	4	4
4	Kuran	—	6	5	4
5	Din Dersi	3	3	4	2
6	Peygamberler Tarihi	—	3	—	
7	İslam Tarihi	—	—	4	6
8	Türk Halkları Tarihi	—	—	—	1
9	Aritmetik	3	4	3	6
10	Tabiat Bilimi	—	—	4	—
11	Coğrafya	—	—	4	3
12	Hijyen	2	2	2	2
Toplam		23	23	30	30

Yeni usul mekteplerdeki ders programları incelendiğinde dini derslerin hâlâ müfredatta önemli ölçüde bulunduğu görülebilir. O dönemin şartları içinde her ne kadar yeni usul mektepler modern ve çağdaş bir eğitimi öngörüyor olsa da toplumun genel tarzından bağımsız ve dini bilgiden muaf bir ders programı hazırlama imkânı olmadığı görülmektedir.

Usul-i Cedit Okullarının Getirdiği Yenilikler

Eski usul mekteplerde eğitim öğretim klasik yöntemlerle verilmekteydi. Hoca her öğrenciyi karşısına alarak dersini ezberden okutmakta ve bu şekilde sınıftaki tüm öğrencilerle kısıtlı miktarda ilgilenebilmekteydi. Gaspıralı'nın getirdiği yeni usul yöntemle öğretmen öğrencilerle tek tek değil fakat grup hâlinde ilgilenecek onlarla daha fazla zaman geçirebilecek şekilde eğitim verebilecekti. Bu şekilde sınıf içi bireysel başarıdan kaynaklanan dengesiz ilerleme hızı ortadan kaldırılarak, toplu hâlde ilerleme sağlanabilecek ve öğretmenin öğrencilerle geçirdiği vakit artmış olacaktı.

Eski usul mekteplerde eğitim bilindiği üzere bireysel olarak geliyordu. Ortak takip edilmesi gereken bir ders programı olmadığı için tüm öğrencilerin de aynı anda eğitim-öğretime başlaması gibi bir zorunluluk da yoktu. Ancak Cedit Okulları'nda öğrenciler sınıf sistemine göre yerleştikleri için tüm öğrencilerin aynı anda eğitime başlaması gibi bir zorunluluk vardı. Zira ortak bir müfredat takip ediliyordu ve sonradan gelen öğrencinin diğerlerine yetişmesi imkân dâhilinde değildi.

Cedit Okulları'nın getirdiği bir diğer yenilik de eğitimin hangi metotla verileceği üzerine idi. Zira eski usul, öğrencilerin okuma yazmayı öğrenmesini cümlelerin ezberlenmesinden yola çıkarak başlattığı hâlde, yeni usul, alfabedeki harflerin karşılık geldiği seslerle ve bu harflerin de kısmen aşamalı bir şekilde öğretilmesini hedefliyordu (Somuncuoğlu 2006). Bu tarz okulların sağladığı bir diğer yenilik de, eğitime millî bir karakter kazandırmasıdır. Zira eski yöntemde eğitim Arapça ile yapılıyordu. Yeni sisteme göre eğitim çocukların ana dilinde olacaktı. Böylece Rusya'daki Türk Topuluklarına millî bilinç kazandırılmış olacaktı. Bu okulların yapmış olduğu en büyük katkılardan birisi budur.

Rusların ve özellikle İlimsky'nin Usûl-i Cedit Okulları'na yönelttiği eleştirilerin temelinde bu okullarda uygulanan müfredatın millî karakterde olması yatar.

Cedit Okullarının Türkistan'da Yaygınlaşması

Gaspıralı, Bahçesaray'da açtığı mektebin başarıları sayesinde o bölgedeki insanlardan çok büyük destek almıştı. Ancak Gaspıralı, bu okulların Rusya'nın batısındaki Müslümanlarla sınırlı kalmasını istemiyordu. Buradan hareketle Türkistan Genel Valisi'ne bir mektup göndererek sisteminin başarılarından söz edip bu okulların Türkistan'da da açılmasını talep etti. Teklifi redde-dilince Gaspıralı, 1893 yılında Türkistan'a gitti. Gaspıralı'nın Türkistan'da ilk durağı Buhara oldu. Oradan Taşkent'e geçen Gaspıralı, burada da umduğunu bulamayarak Semerkand'a geçmiştir. Gaspıralı, Semerkant'daki temaslarında beklentisini karşılayacak bir gelişme sağlayamasa da bir tane Cedit Okulu açabilmeyi başarmıştır.

Gaspıralı'nın Türkistan'a yaptığı bu ilk seyahat somut olarak pek başarılı sonuçlar doğurmamıştır. Ancak kendisi ile aynı fikirde olan insanlarla da arasında bir bağ kurarak sonraki yıllarda Türkistan'a yapacağı ikinci seyahati için bir zemin hazırlamıştır. Nitekim sonraki dönemlerde Türkistan'da Cedit Okulları gittikçe artarak eğitimde önemli bir noktaya gelmiş olacaktır.

Usul-i Cedit Mekteplerine Karşı Oluşan Muhalefet

a- Rus Yönetiminin Muhalefeti

Usûl-i Cedit Mektepleri, zamanla artarken aynı zamanda bunlara karşı bir muhalefet de oluşmuştur. Bu mekteplere yönelik eleştiriler iki kutupta toplanmıştır; İlki Kadimciler tarafından yöneltilen eleştiriler, diğeri de Rus yöneticiler tarafından Gaspıralı'nın açtığı okulların Rusya'nın bölgedeki halkı asimile etme hedefini sekteye uğratacağı noktasında ortaya atılan eleştirilerdir. Zira Ruslar Türk Topluluklarına daha önce de eğitim verecek kurumlar açmışlardı. Özellikle İlminsky yöntemi ile açılan mektepler, bu anlamda önemli bir yere sahiptir. Ancak bu okullar da Rus idarecilerin eleştirilerine maruz kalmışlardır.

Rusların ve özellikle İlminsky'nin Usûl-i Cedit Okulları'na yönelttiği eleştirilerin temelinde bu okullarda uygulanan müfredatın millî karakterde olması yatar. Eski usul mekteplerde bilindiği üzere eğitim öğrencilerin alışık olmadığı bir dil olan Arapça ile verilmekteydi. Yeni usul mekteplerde eğitim ana dilde yapılmaktaydı. Bu durum mekteplerden mezun olacak çocukların millî hassasiyeti yüksek şahıslar olarak yetişmelerini sağlıyordu. Doğal olarak bu Rus idarecilerinin arzu ettiği bir durum değildi.

İlminsky ve Gaspıralı arasındaki muhalefetin kaynağında; Gaspıralı'nın Rusya'daki Türk Topluluklarını millî hüviyetlerini kaybetmekten alıkoyacak şekilde ortak bir edebi dil yaratarak Türklerin birliğini garanti altına alma kaygısı yatar. Buna karşılık İlminsky, Türk Topluluklarının her birinin kendi ana dilinde eğitim verilerek aralarında birlik kurulmasını engelleyecek nitelikte bir yöntemi öneriyordu. Daha net bir ifadeyle Rus İdaresi her topluluğun ayrı bir dil kullanmasını desteklemekteydi.

b- Kadimciler ve Cedit Okulları

Ceditçiler ve Kadimciler arasındaki tartışma çok uzun zamandır devam eden bir vakiadır. Bunun en önemli nedeni olarak Kadimcilerin Ceditçilere karşı duydukları şüpheci. Kadimciler ve Ceditçiler arasındaki ihtilaf ilk Cedit okulunun açılışından yaklaşık 10 sene sonra belirgin olarak ortaya çıkmıştır. İlk etapta iki kesim arasındaki anlaşmazlığın sebebi eğitim yöntemi üzerindeki farklı görüşler iken daha sonraki senelerde ayrılık daha geniş bir zemine yayılmıştır. Her iki grubun da dünyaya bakış açıları ve ideolojileri birbirinden tamamen bağımsız bir istikamette seyretmeye başlamıştır (Kanlıdere 2010)

Kadimciler geleneklerin ve klasik eğitim yöntem ve metotlarının muhafazasını savunmuşlardır. Bunun dışında özellikle Yeni Usul Mekteplerin müfredatlarında önemli bir yere sahip olan Rusça öğretimine de Türk Topuluklarının Ruslaştırılmasına yönelik olarak gördükleri için tamamıyla karşı çıkmışlardır. Kadimciler, Cedit Okulları'nın öğrencilerin dini hassasiyetlerini zayıflattığını düşünmekteydiler. Her ne kadar Cedit Okulları'nda da din dersleri mevcut olsa da Kadimciler bunların da yanlış dini fikirler ihtiva ettiklerini iddia ederek, karşı çıkmışlardır. Genel olarak ifade etmek gerekirse Kadimciler ve Ceditçiler arasındaki ihtilafın kökenlerinde eski usul bilim üretme faaliyetinin etkisini kaybedince oluşan boşluğu Rusya kanalıyla Batı tarzı kültür modeli ile doldurmak isteyen Ceditçiler ve mevcut durumu korumak suretiyle güç paylaşımına yanaşmak istemeyen Kadimciler arasındaki mücadele vardır.

1884'ten sonra modernleşmeci okulların popülerliğinin artmasıyla birlikte, Gaspıralı kendini ve okullarını Kırım Müslüman topluluğun kimliğine sapkın bir tehdit olarak gören muhafazakâr mollalarla sürekli bir kavganın içinde buldu. Hatta, kadimci (gelenekçi) bakış açısını temsil eden bir molla, "Allah'a ve Muhammed'e inanan bir kişinin modernlik yanlılarına düşman olması gerekir." diyecek kadar ileri gitti. "Onlar için şeriat ölüm cezasını talep ediyordu." (Williams 2001).

İşte Gaspıralı'yı Kırım Müslüman halkı Ruslaştırmaya azmeden bir Rus ajanı şeklinde resmeden bir kampanya başlatanlar bu eleştiricilerdi. Talihin garip bir cilvesidir, bir yandan İslamcı gelenekçiler tarafından bir Ruslaştırmacı olarak itham edilirken, diğer yandan Rus bürokrasisinin memurlarının çoğu da Gaspıralı'yı «kendi milletini savunmak için Rus kültürünün tüm avantajlarını kullanmaya çalışan» Müslümanlardan biri olabileceği şüphesiyle bir tehdit olarak görüyordu (http://www.ismailgaspıralı.org/yazilar/bwilliams.htm - dn_20 (Williams, 2001).

Gaspıralı'dan Sonra Ceditçiler ve Kırım Millî Mücadelesinde Roller

Gerek muhafazakâr din adamlarının gerekse şüpheci Rus yetkililerin direnişine rağmen, sayısız Kırım Tatar genci Gaspıralı'nın okullarına yazılmıştı ve Rus Devriminin arifesinde coğrafya, tarih, fen, edebiyat, vb. ders konularını görmüş koca bir nesil yetişmişti. Bu yeni nesil için eğitim öylesine önemli bir hâle gelmişti ki "Okul görmek insana mutluluktur." deyişi hâlâ revaçtaki bir Kırım Tatar atasözüdür.

Gaspıralının Kırım Tatarları ve Çarın diğer Türk uyukları arasında daha sonraki milliyetçi kimlik oluşumunun şekillenmesindeki önemi küçümsenemez.

Eğitim yoluyla geleneksel sınırlarından kurtulma sürecindeki çoğu Kırım Tatar genci, tıpkı başöğretmenleri gibi, «kitlesele göç veya cehalet kabuğu içinde ümitsizce tecrit olma gibi, bir topluluğun geleneksel kendini koruma biçimlerinin gerçekte çözüme sürecini hızlandırdığı» sonucuna vardılar (<http://www.ismailgaspıralı.org/yazilar/bwilliams.htm> - dn_21). Bu kavrayış, savunmacı İslam'ın kendini modern, laik terimler içinde görmeye başlayan bu yeni nesil için Kırım Tatar kimliğinin tanımlayıcı unsuru olmaktan çıkmasındaki önemli bir adımdı (Williams 2001).

Gaspıralı'nın Kırım Tatarları ve Çarın diğer Türk uyukları arasında daha sonraki milliyetçi kimlik oluşumunun şekillenmesindeki önemi küçümsenemez. Gaspıralı, milleti, dine değil, öncelikle Türk soyuna ve diline dayandırıyordu. Rusya İmparatorluğundaki Türk halklarının grup kimliğinin yegâne tanımlayıcı unsuru olarak İslam'ın rolü giderek azaldı ve Rusya Müslümanlarının grup kimliğinin tanımlayıcı unsurları olarak belirleyici rolü dil ve soy bağı oynamaya başladı. 1917 yılı itibarıyla artık Çarın Müslüman uyukları giderek artan biçimde kendilerini önce etnik Azerbaycanlı, Kazak, İdil Tatarı, Kırım Tatarı, vs. sonra Müslüman olarak tanımlamaya başlamışlardı (Williams 2001).

Gaspıralı'nın çalışmaları Kırım'ın Müslüman nüfusunun daha sonraki etnikleşmesinin temelini ve entelektüel atmosferini yarattı ve Yaş Tatarlara, Vatan Cemiyeti'ne ve Millî Fırka'ya Rusya'nın Tavrida eyaletinde yaşayan siyaseten pasif bir Müslüman nüfusu, bir Kırım Tatar millete dönüşürme sürecini başlatma imkânını verdi.

1905 yılına kadar her hareketi Rusların kendi meselesi olarak gören ve sonuçta mutlaka kendilerinin sıkıntıya düşeceğini düşünen Kırım Tatarlarının büyük bir çoğunluğu, siyasetle ilgilenmemişlerdir. İsmail Gaspıralı ve talebeleri olan Hasan Sabri Ayvazov, Mahmut Refat, Osman Akçokraklı, İsmail Lömanov halkı aydınlatmaya ve Usûl-i Cedit hareketini yaymaya çalışmışlarsa da, 1905'e doğru Kırım Tatarları arasında Usûl-i Cedit ve Rus-Tatar okullarında yetişen gençlerden toplum, edebiyat ve maarif meseleleriyle diğer entelektüel konularda faal olan bir grup teşekkül etmişti (Yüksel, 2003).

Numan Çelebi Cihan

Abdülreşit Mehdiyev

Süleyman Sulkuyeviç

Veli İbrahim

1905'te inkılâp fırtınaları eserken genellikle Akmescit'teki Tatar öğretmen okulundan mezun olan gençlerin Kırım Türklerine ait bir millî-inkılâpçı hareket oluşturmak maksadıyla meydana getirdikleri gruba "Genç Tatarlar" (Kırım Türkçesiyle "Yaş Tatarlar")" adı verilir. Zaman zaman Rus inkılâpçı gruplarıyla beraber çalışmış olmakla birlikte, Genç Tatar hareketi sosyalist fikirleri pek benimsemez. Genç Tatarlar 1905 yılının Aralık ayında yapılan Bütün-Kırım Müslümanları toplantılarında halkın önünde fikirlerini ortaya koyarlar. Oldukça keskin bir inkılâpçı uslûpla yapılan konuşmalar halkı ürküttüyse de, Hasan Sabri Ayvazov ve Reşit Mediyev gibi lider durumunda bulunan isimlerin meseleleri daha millî perspektif içinde ele almaları; Hasan Sabri Ayvazov'un yaptığı konuşmada Çarlığın Kırım Tatar halkına uyguladığı siyasetin acı sonuçları ve Kırım Türklerinin inkâr edilen millî hakları üzerinde durması, mutlakiyete karşı inkılâpçı mücadele gereğini vurgulayarak hürriyet talebinde bulunması halka daha sıcak gelir. Genç Tatarlar, Kırım Tatar halkının aydınlatılması, mekteplerde Usûl-i Cedit'in desteklenmesi, bütün halk ve özellikle de kadınlar arasında tahsilin yaygınlaştırılması, şehir ve köylerdeki Kırım Tatarları arasında millî kadroların yetiştirilmesi ve Çarlık hükümetinin zulmüne karşı kuvvet hazırlanması gibi gayelere yönelmişti. Mehdiyev, Bahçesaray'daki Celal Muin, Hüseyin Baliç, Seyit Celil Hattat, Hasan Sabri Ayvaz, Süleyman Badraklı, Yahya Bayburtlu, Emir Ali, Abdurrahman Hüsnü ile görüşmek maksadıyla istasyona gidince tutuklanır ve hapse atılır (Yüksel 2003).

Gaspıralı'yı pasif olmakla suçlayan Genç Tatarlar, Onu genel Türk-Müslüman meselelerine fazla dalarak bizzat Kırım Türklerine ait meseleleri ikinci plâna attığı gerekçesiyle eleştirmektedirler.

Kasım'da ise Akmescit hapisanesinin kapıları halk tarafından zorlanarak açılır ve bütün siyasî mahkûmlar serbest bırakılır. Mehdiyev artık bir inkılâp kahramanı olmuştur. 3 Mayıs 1906 tarihli Tercüman gazetesinde verilen habere göre, 1 Mayıs 1906'da Karasubazar'da "Vatan Hadimi" gazetesi çıkmaya başlar. 5 Mayıs 1906 tarihli Tercüman'da ise, Vatan Hadimi gazetesinin çıkarılmasından dolayı

tebrik yazısında gazetenin müdürünün muallim Abdürreşit Mehdiyev, neşreden de Seydahmet Çelebi olduğu; Tercüman gibi millet için çalışacağı ve dilinin oldukça sade bir Türkçe olduğu belirtilir.

Gaspıralı'yı pasif olmakla suçlayan Genç Tatarlar, Onu genel Türk-Müslüman meselelerine fazla dalarak bizzat Kırım Türklerine ait meseleleri ikinci plâna attığı gerekçesiyle eleştirmektedirler. Önde gelen Genç Tatarlardan biri ve aynı zamanda Gaspıralı'nın çalışma arkadaşı olan Hasan Sabri Ayvazov, 1906 yılında Bakü'de yayımlanan Füyuzat isimli derginin 6. sayısında "Kırımlılar Ne İçin Tenkid Edilmiyor?" isimli yazısında Tercüman gazetesinin uzun yıllar boyunca yaptığı hizmetleri teslim etmekle birlikte, Kırım meselelerine karşı ilgisiz kalmasını eleştirmektedir.

Bu tür tenkit ve tartışmalara bakarak bu iki grubun arasında çok keskin çizgilerin bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Tam tersine Tercüman ile Vatan Hadimi gazetesinin fikri yapısı ve faaliyet alanları arasında farklılıktan daha çok benzerlik bulunmaktadır ki, Gaspıralı'nın taraftarları ile Genç Tatarları her zaman ayırt etmek pek de kolay olmamaktadır. Ayrıca iki grubun içinde de yer alanların sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur. Üstelik bu grupların Rus idaresi ve gelenekçi-muhafazakâr yapıda olan Kırım Türkleri ile olan farklılıkları çok daha fazla ve derindir. Bu bakımdan Vatan Hadimi gazetesinin kapatılmasından sonra, başta Hasan Sabri olmak üzere gazetenin yazarlarının Tercüman'da yazmaya devam etmeleri şaşırtıcı görünmemelidir. Kaderin cilvesi olarak Tercüman'ın Vatan Hadimi'nden temel ayrılıklarından biri olan ılımlı ve temkinli tutumu Tercüman'ın yayın hayatına devamına ve Vatan Hadimi'nin eski yazarlarına imkân verebilmekteydi.

1916 yılında I. Dünya Savaşı'nın bütün hızıyla devam ettiği günlerde bütün Üniversite öğrencilerinin Praporşçık (Yedek subay) okuluna alınmaları emri üzerine Cafer Seydahmet Moskova Yedek Subay Okulu'na ve oradan da Besarabya cephesine giderken, Çelebi Cihan da Gözleve'ye gider. Eğitim sonrası Çelebi Cihan'ın görev yeri, Akmescit'tir. 1917 Şubatında Çarlık merkezinde ihtilalin başladığı haberlerinin gelmesi üzerine, Cafer Seydahmet de Besarabya'daki birliğinden ayrılarak Odesa'da gizli teşkilat yardımıyla hastaneye yerleştirilen Çelebi Cihan'ın yanına gelir. Halil Çapçakçı ve Ahmet Özenbaşı'nın da iştirakiyle durumu müzakere etmeye ve bundan sonrası için atılacak adımları belirlemeye, öte yandan da Kırım ile irtibat kurarak yeni gelişmeler hakkında bilgi almaya çalışmaktaydılar.

Rusya'daki inkılâp hareketlerinden yararlanan Kırım Türkleri, Kırım genelinde 1913'ten beri faaliyette bulunan gizli faaliyetlerinin neticesinde 25 Mart 1917'de demokratik bir seçim yaptılar. Bunun neticesinde kendi temsilcilerini seçtikten sonra, Millet'in birliğini ve kalkınmasını temin etmek; millî hakları ele almak; Kırım'ın geleceğine ait siyasi gelişmeleri kuvvetlendirmek gayesiyle, "Kırım Müslümanları Merkez İcra Komitesi"ni meydana getirdiler. Böylelikle Kırım Tatarları mukadderatlarını kendi ellerine almış oluyorlardı.

Merkez İcra Komitesi'nin oy birliği ile aldığı kararla, Çelebi Cihan Kırım Müftülüğü'ne, Cafer Seydahmet ise, Vakıf İşleri Müdürlüğü'ne seçildi. Çelebi Cihan, yalnız Kırım'ın değil, aynı zamanda Batı Müslümanları (Polonya ve Litvanya) müftüsü olarak seçilmiş ve bu unvanı da Rusya Hükûmeti tarafından onaylanmıştı. Bu olumlu gelişmelerin üzerine, Odesa'da meraklı bir bekleyiş içerisindeki Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet Kırım'a gelirler.

Çelebi Cihan, Kırım'da Başmüftülük makamında vazifesine dört elle sarılmış, vakit geçirmeden dini işleri yoluna koymaya gayret sarf ederek; müftü ve kadılar ile hatip ve imamlar arasında ehliyetli olmayanların görevlerine son vermiş, millete hizmet edebilecek bilgili genç ve aydın kimseleri bu mevkilere getirmiştir. Çelebi Cihan, okullarda da aynı yöntemleri tatbik ederek kısa zamanda millî okulları da belli bir hizaya getirmesini bildi. Bütün bu hareketlerin neticesinde, Kırım genelinde ileride atılacak çok daha önemli adımlar hususunda Kırım Tatarlarının nezdinde önemli bir taban teşkil edilmiş ve halkın desteği sağlanmış olmaktadır. 1917 yılının Nisanında Çelebi Cihan, Seyitcelil Hattat, Ahmet Özenbaşı ve Cafer Seydahmet tarafından bir nizamname hazırlanarak yürürlüğe kondu. Mayıs başlarında, Akmescit'te toplanan "Öğretmenler Kongresi"nde Müslümanları Ruslaştırmak gayesiyle Pobedonotsef tarafından açtırılan Rus-Tatar Öğretmen Okulu'nun ele geçirilmesine, millî gayelere uygun hâle getirilmesine ve öğretmen kadrosunun da Kırım Tatarlarınca tayin edilmesine karar verildi. Alınan kararlar kongrenin hemen ardından uygulamaya konuldu.

Kırım genelinde yoğun bir biçimde önemli merkezlere nüfuz etme ve ele geçirme ve örgütlenme çalışmaları devam ederken, diğer taraftan da Kongrenin verdiği kararları savunmak ve halkı aydınlatmak maksadıyla Abdülhakim Hilmi tarafından 20 Haziran 1917'de "Kırım Ocağı" kuruldu. 27 Haziranda Komite'nin resmi yayın organı olarak Millet ve Temmuz ayında da Halit Çapçakçı ve Ali Badaninski tarafından Golos Kırım-Tatar Sedası gazeteleri yayımlanmaya başlandı. İlerleyen günlerde bunlara, Gökbayrak, İşçi Halk ve Albayrak gazeteleri de eklendi.

Kırım Tatarlarının siyasî faaliyetlerinin giderek kuvvetlenmesi, Ruslarda derin bir rahatsızlık yaratmaktaydı. Kerenski Hükûmeti'nin Tavrida Eyaleti komiseri Bogdanov, bu hareketi baltalamak için, 20 Temmuz 1917'de Kırım Türklerinin başı durumundaki Çelebi Cihan'ı tutuklattı. Bu hareket Kırım genelinde çok büyük tepkiyle karşılandı ve her yerde mitingler düzenlendi. Aynı zamanda Rusya genelindeki bütün Müslüman Türk Teşkilatları da Rus Hükûmeti nezdinde protestolarda bulundular. Tepkilerin giderek artması üzerine, Akyar'da tutuklu bulunan Çelebi Cihan, 23 Temmuzda serbest bırakıldı. Tutuklamayı yapan Bogdanov ve yardımcısı Biyanski tepkiler üzerine bu görevlerinden istifa etti ve Tavrida Eyaleti İnkılâp Heyeti Reisi Novitskiy resmen Çelebi Cihan'ı ziyaret ederek özür dilemek zorunda kaldı. Özellikle bu son olaylar Kırım genelinde halkın morali üzerine çok olumlu tesir yapmıştır.

30 Ekim 1917'de bizzat Cafer Seydahmet tarafından Kırım Erkan-ı Harbiyesi (Savunma Bakanlığı) kuruldu. Cafer Seydahmet, özellikle Kırım dışında Ukrayna cephesindeki Kırım Tatar Süvari bölüklerinin geri getirilmesine çalışmaktaydı. Planlı bir çalışma ve örgütlenme içerisindeki Komite birbiri peşi sıra önemli adımlar atmaya devam etmekteydi. Kasım başlarında Gaspıralı Öğretmen Okulu, Hüner ve Sanayi Mektebi ve Hansaray'ında Millî Müze açıldı. Gøndere Gökbayrağın çekildiği Hansaray'daki Millî Müze'nin açılış merasiminde Çelebi Cihan şöyle diyordu;

"... Kurultayı (Hansaray'ı göstererek) onun içinde bulundurmaya karar verdik. Millî gökbayrağımızı da onun üzerine dikmeğe ant ettik. O bayrak ki, şimdiden sonra, karalarda, denizlerde hatta semalarda bile yükselecektir. Yaşasın Gökbayrak. Kırım'ın mamur ve abadan, medenî ve zengin bir memleket olması için çalışmalı ve Kırım için yaşanmalıdır. Bir buçuk asır edebiyatsız, ilimsiz, sanatsız, ticaretsiz ve siyasetsiz olarak mahkûmiyetler ve mahrumiyetler içinde yaşadık. Milletimiz, Kurultayı yalnız kendisi hüküm sürmek için açmıyor. Milletimiz adildir. O, yalnız kendisini düşünenlerden, kendi saadetini temine çalışanlardan değildir, Milletimiz, başka milletleri dahi kendi omuzlarına almaya karar verdi. Kurultay, Müslümanların emel ve maksatları ile beraber, kendileri ile yan yana yaşayan Kırım'daki umum milletlerin amalini yaşatacaktır."

1 Kasım 1917'de Kırım Türklerinin komitelerinin seçtikleri temsilciler Akmescit'te bir araya gelerek Kurultay'ı topladılar. Kurultay'ın gayesi, Kırım'da bulunan çeşitli milletlerin dinî, millî ve siyasî haklarına hürmetle Kırım Halk Cumhuriyeti'ni kurmak için esasları belirlemektir. Bu gayeyle toplanan Kurultay'da aynı zamanda Kırım dışındaki askerlerin yurda getirilmesine de karar verildi. Erkan-ı Harbiye Reisi Cafer Seydahmet, özellikle Kırım dışındaki Kırım Süvari Bölüklerini Ukrayna Cephesi'nden Kırım'a geri getirebilmek için büyük bir çalışma içerisindeydi. Zor şartlar altında Kiev'e giden Cafer Seydahmet, binbir zorluğa rağmen süvari alaylarını Kırım'a sevk etmeye başladı. Fakat Romanya Cephesi'ndeki Müslüman ve Tatar askerlerden teşkil edilen 28.000 kişilik ordunun Kırım'a sevkî imkânsızlıklar ve mesafenin uzaklığı yüzünden mümkün olamamış, ancak cüzî bir kısmı geç de olsa Kırım'a gelebilmiştir.

Sıra Millî Hükûmet'in kurulmasına gelmiştir. 17 Kasım 1917'de Kırım genelinde seçim yapıldı. Kadınların da seçme ve seçilme hakkına sahip olduğu seçimler sonucunda içlerinde kadınların da bulunduğu 76 kişilik Kurultay delegeleri belirlendi. Delegeler arasında kadınlar da vardı. Dolayısıyla 1917 yılı itibarıyla bütün Türk Dünyası genelinde ilk kez kadınlara da seçme ve seçilme hakkını ve sosyal işlere iştirakine imkân veren Kırım Tatarları olmuştur.

9 Aralık 1917'de Kurultay, seçilen delegeleriyle Bahçesaray'da debdebeli törenlerle toplandı. Han Camii'nde topluca öğle namazı kılındıktan sonra delegeler Divan-ı Âli Odası'na doğru hareket ettiğinde, Kurultay delegelerinin geçeceği yola dizilen askerler komutanlarının emriyle selam dururken, bir yandan da askeri mızıka "Hürriyet" marşını çalmaktaydı. Bu günleri görebilmenin sevinciyle coşan halk,

medrese talebeleri ve askerler coşkun tezahüratlarda bulunmaktaydılar. Kırım Müslümanları İcra Komitesi adına Kurultay'ın açış konuşmasını yapan Numan Çelebi Cihan konuşmasında;

“Bu gün bir buçuk asırdan beri kapanmış olan tarih-i siyasiyyemiz tekrar açılıyor. Bugün bu Bâb-ı Divan'da toplanan Kırım Kurultayı Meclisi, Rusya hükümet-i mutlakası tarafından öldürülen Tatar İrade-i Millîyesini yeniden canlandırıyor. Bugün Tatar milleti yeniden doğuyor....” demektedir.

Seçilen delegelerin en yaşlısı olan Kapışorlu Hacı Ali Efendi'nin başkanlığında ilk oturumu açılan Kurultay'da Riyaset Divanı da Çelebi Cihan, Cafer Seydahmet, Abdülhakim Hilmi, Hacı Bedrettin ve Şefika Gaspıralı'dan teşkil edildi. 13 Aralık'a kadar devam eden toplantıları neticesinde, Cafer Seydahmet'in hazırladığı ve Çelebi Cihan ile Cafer Ablay'ın müzakere ederek son şeklini verdiği Anayasa, Kurultay tarafından oylanarak kabul edildi. Kabul edilen Anayasa'nın 3. maddesinin 1. bendine dayanarak Kurultay parlamentoya çevrildi.

Artık istiklâl yoluna giren Kırım Tatarları, kendi Millî Parlamentosunu da teşkil etmelerinin ardından, kurdukları Millî Hükûmetin başına Numan Çelebi Cihan'ı getirdiler. 26 Aralık akşamı Çelebi Cihan başkanlığında teşkil edilen ve hararetli münakaşalar sonucunda hükümet güvenoyu alır.

Kırım'da Kırım Tatarları tarafından resmen bir devletin teşkil edilmiş olması, Bolşeviklerin hiç işine gelmemektedir. Gerilimin adım adım yükselmeye başladığı Kırım'da, yer yer silahlı çatışmalar da başlamıştı. Acilen silahlanmanın gerektiği bu ortamda, Gözleve'de bulunan iki vagon dolusu silah, Bolşevik ihtilal komiserinin iadelerini talep etmelerine rağmen, Akmesit'e getirildi. Bolşeviklerin saldırganlığının giderek arttığı bu günlerde Bolşeviklere karşı olan Rus subayları (Menşevikler) da Kırım Tatar askerlerinin saflarına geçmişlerdi.

Bu günlerde yaşanan gerginlikler halkın maneviyatını da olumsuz etkilemekteydi. Kırım Tatar halkına moral vermek ve bütün askeri kuvvetleri bir araya toplayabilmek maksadıyla Harbiye Nazırı Cafer Seydahmet'in nezaretinde Akmesit'te şaşaalı bir askeri geçit tertip edildi. Artık an be an gerginlik tırmanmaktaydı. Hemen hemen her taraftan Kırım Tatar Millî Hükûmeti askerleri ile Bolşevikler arasında çatışma haberleri gelmekteydi. Sevastopol'dan 10 bin civarında Bolşevik askerinin Akmesit'e sevk edilmesi üzerine olaylar oldukça kritik bir hale gelmiş oldu.

Bugün bu Bâb-ı Divan'da toplanan Kırım Kurultayı Meclisi, Rusya hükümet-i mutlakası tarafından öldürülen Tatar İrade-i Millîyesini yeniden canlandırıyor. Bugün Tatar milleti yeniden doğuyor

Akmescit-Sevastopol arasında Belbek İstasyonu civarında meydana gelen çatışmalarda kendilerinden çok daha üstün Rus kuvvetlerini mağlup eden Kırım Millî Ordusu, Rus birliklerini Sevastopol'a kadar sürdü. Ancak elde yeterince cephanenin olmaması yüzünden, birlikler kat'i netice alamadı ve Sevastopol'ün alınmasına az kala dağılmaya mecbur kaldılar. Çatışmalar bütün hızıyla devam ederken, Akmescit'te ciddi bir kriz yaşanmaya başlandı. Millî Hükûmet'in Narodny Dom (Halkevi) binasını almak istemesi ve Ruslar tarafından bunun reddedilmesi üzerine Millî kuvvetler tarafından bina işgal edildi. Bu hareket Ruslarda büyük bir infiale sebep oldu. Kırım'ın dört bir yanından Rus halkı Narodny Dom'daki karakolların kaldırılması isteğiyle Akmescit'e akmaya başladı. Böylesine nazik bir ortamda toplanan Millî Hükûmet Bakanlar Kurulu Narodny Dom'dan ayrılmaya karar verince Çelebi Cihan da görevinden istifa etti. Millî Hükûmet parlamento azalarını Akmescit'e davet ederken, Bolşevikler de yavaş yavaş şehri istila etmeye başladılar. Pek çok Kırım Tatar askerinin şehit edildiği çatışmaların neticesinde Numan Çelebi Cihan, Bolşeviklerin Başkanı Miller tarafından tutuklanarak otomobille Sivastopol'e sevk edildi. 26 Ocak 1918'de Bolşevikler Kırım'ı tamamen işgal ettiler. Tutuklandığında Çelebi Cihan çevresindekilere şu sözleri söyledi; *"Kırım Hükûmet-i Millîyyesi ve Kırmılılar mutlaka tekrar yaşayacaklardır."* Sevastopol'de diğer Kırım Tatar mücahitleriyle beraber zindana atılan Çelebi Cihan, insanlık dışı bir muamele ve vahşete maruz bırakıldı. Kurşuna dizilmek suretiyle şehit edilen **Numan Çelebi Cihan** ve dava arkadaşlarının naaşları kimse bulamasın diye Karadeniz'e atıldı.

Kırım ceditçileri millî ve kızıl olmak üzere ikiye ayrılır. Kızıl Ordu millicilere karşı kapsamlı bir imha hareketine girişir. Bu Kırım Ceddicilerinin **birinci kırılma dalgasıdır**.

Kırım'da ise 1921 yılında Lenin'in kardeşi Ulyanovski başkanlığında Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulur. Daha sonra Vrangler'in Kırım'ı tekrar ele geçirmesiyle bu hükûmet yıkılır (Üşümezsoy, 2010). Bunu takip eden dönemde de Bolşevikler Bela-Kun başkanlığında Kırım'da Bolşevik karşıtı kampanyayı bastırmak adına bir harekâta girişir. Lenin'in talimatıyla Millî Fırka'nın sol kanadıyla yapılan ittifak ve anlaşma Millî Fırka'yı legal bir hâle getirir. Hapishanelerdeki Millî Fırka üyeleri serbest bırakılır. Sultan Galiyev'in ve Firdevs'in millî komünistlerin desteğinde Lenin'in deyimiyle "Doğu'nun yıldızı olan" Kırım Muhtar Sosyalist Cumhuriyeti, 1921 yılı Ekim ayında ilan edilir.

Bu Lenin'in hem Doğu halklarına hem de Türk Kurtuluş Savaşı'na verilen bir mesajı olarak görülür. Veli İbrahim'in başkanlığında ve Tatar kimliği öne çıkan bu hükûmet Ankara'da Mustafa Kemal'in meclisiyle bağlantı kurar. Bu da Lenin'in sosyalist ütopyasının Doğu uluslarının kurtuluşu olarak görüldüğü dönemdir. Bu dönemde Sultan Galiyev ve arkadaşları Kazan'da, Başkürdistan'da yönetimdedir. Ve Türkiye'de Başkurt-Kazan temsilcileri görev yapmaktadır (Üşümezsoy 2010).

Savaş komünizmi döneminde Kırım'daki açlık ve kıyımlar yerini Veli İbrahimov'un NEP dönemindeki politikalarına bırakır. Rus işgalcilerin elindeki Kırım toprakları topraksız Tatar köylüye dağıtılır. Ve Kırım'daki açlık döneminin yaraları kapanır. Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla paralel giden Kırım'da bir Türk cumhuriyeti söz konusudur. Mustafa Suphi'nin de bu dönemde Kırım'da Yeni Dünya'yı basması anlamlı politik bir harekettir (Üşümezsoy 2010). Diğer Türk bölgelerinde de durum farklı değildir.

İdil Ural'da milliciler kırılırken Sultan Galiyev ve arkadaşları millî komünizm kavramına tutunmaya çalışırlar.

Türkistan'da Bolşeviklerin iktidara gelmesi ve Buhara Emirliği ile Kadimcileri işbirliği içinde olması Ceditçileri bu süreçte sağ ve sol olarak iki gruba ayırır. Kazakistan'da kurulan "Alaş-Orda"nın öncüleri önce "Çarcı Rusların" başkanı Kolçak tarafından sonra kızıklar tarafından saldırıya uğradılar. Kazak, Kırgız ve Özbek ceditler Afganistan, Türkiye ve Pakistan'a kaçmak zorunda kalırlar, Enver Paşa'nın başına geçtiği Türkistan İstiklal Mücadelesi'ni destekleyecek, Basmacılarla aynı safta vuruşacaklardır.

İdil Ural'da milliciler kırılırken Sultan Galiyev ve arkadaşları millî komünizm kavramına tutunmaya çalışırlar. Türkistan'da sol ceditler Buhara Komünist Partisi'nden Özbekistan Komünist Partisi'ne giden bir süreçte parti üyesi olacaktır. Azerbaycan'da Neriman Nerimanov 28 Nisan 1920 tarihinde Azerbaycan Askeri Konseyi Başkanı ve Başbakan (Halk Komiserler Başkanı) oldu. 1922'de Güney Kafkas Federasyonu Başkanı ve SSCB Merkezi Yönetim Komitesi Dönem Başkanı görevine getirildi. 1923'te Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi üyesi oldu. Ardından, Dışişleri Bakanlığı Doğu Bölümü Başkanlığı'na atandı. **Neriman Nerimanov** Siyasi nedenlerle partiden çekildi. Fakat Azerbaycan'da çok sevildiğinden dolayı doğrudan tutuklanamadı. 19 Mart 1925 tarihinde resmi belgelerde bildirildiğine göre bir kalp krizi sonucu hayatını kaybetti. Ama hiçbir rahatsızlığı olmamasından dolayı son yıllarda ölümünün politik bir suikast olduğu da sıkça gündeme getirilmektedir.

1924 yılında Lenin'in ölümünden sonra Stalin ve Troçki arasındaki çekişme bir kör dövüşü hâline geldi. Bu dönemde çok sayıda aydın Bolşevik karşıtı ceditçi ve basmacı denilerek 1927 -1928 yıllarında Ural dağlarına sürgün edilecek ve kurşuna dizilecektir. Maalesef bu ceditçilerin **ikinci kırılma dalgasıdır**.

Kırım'da tüm Veli İbrahimov kadroları kurşuna dizildiği gibi **Veli İbrahim** tarafından dağıtılan toprakların sahipleri kulak olarak nitelenir ve Sibiryaya sürülür. Kırım'ın dramı 1928 yılında yeniden başlar. Kısa dönemli bu 8 yıllık sosyalist rüya Stalin'in karşı devrimci darbesiyle sona erer. Bu yalnız Kırım'da değil İdil-Ural'da da, Kazakistan'da da dramatik şekilde gerçekleşir. Stalin'in sol ve sağ sapmalar üzerine yaptığı konuşmada ismi geçen tüm Sultan Galiyevci kadrolar; Galiyev,

Firdevs, Turar Riskulov, Hocayev gibi millî komünizm kahramanları kurşuna dizilir. Bu kurşuna dizişteki çizgi milliyetçi sapmanın mahkûm edilmesi, zengin köylülüğün tasfiye edilmesi ve sosyalist iktidarın pekiştirilmesi için proletarya diktatörlülüğünün gerçekleştirilmesi gibi sosyalist terminolojide yer alan ama hepsi insanca olmayan uygulamalardır (Üşümezsoy 2010).

Kırım'da **Hasan Sabri Ayvazov**, 1930'lu yıllara girerken önce iş verilmeme cezasına çarptırılır. Gazete ve dergi çıkarmada, yazı yazmada bu kadar üretken bir yapıya sahip olan Ayvazov'un 1930'lu yıllara ait tek bir yazısı bile yoktur. Bu büyük işkencenin arkasından 1938 yılında 60 yaşındayken kurşuna dizilerek öldürülür. İster kızıl ister sol densin ceditçilerin hemen hepsi özellikle de önde gelen harekette liderlik, rehberlik edenler 1937 kanlı tavsiyesinde "Pan-Türkist" ve "Türkçü" suçlaması ile toplu olarak kurşuna dizileceklerdir. Maalesef bu ceditçilerin üçüncü kırılma dalgasıdır.

			
Mirseyit Sultan Galiyev İdil Ural Sovyeti	Neriman Nerimanov Azerbaycan Sovyeti	Çolpan Özbek Şair	Mağcan Cumabayev Büyük Kazak Edebiyatçısı

Ceditçilikten Türkçülüğe ve Türkiye Cumhuriyetine

İsmail Gaspıralı'nın Tercüman gazetesi ve neşriyatları bütün Türk dünyasında olduğu gibi İstanbul'da da önemli bir okuyucu kitlesine sahipti. Devleti Aliye'nin her tarafında milliyetçilikler patlak vermekte fakat Türk milleti, Osmanlı tebaalığından veya Ümmeti Muhammed olmaktan öteye geçememekteydi. Hatta çeşitli azınlıklar ve devşirmelerden çeşitli hakaretlere uğramaktaydı. Eğitim sistemi Tanzimat fermanından sonra biraz iyileştirilmişti fakat hala problemler devam etmekteydi. İsmail Gaspıralı'nın Tercüman gazetesi ve diğer neşriyatları, İstanbul'daki aydınları da etkiliyordu.

Öte yandan Usûl-i Cedit mekteplerinden yetişen Türk aydınları yüksek tahsilleri için İstanbul'a gelmeye başladılar. Bunların kurduğu cemiyetlerde özellikle Türk Ocağı'nda Türk Milliyetçiliği ve Türkçülük fikri yaygın gündem bulmaya başladı.

Ardı ardına gelen Balkan ve I. Dünya Savaşı bozgunları bu milliyetçi fikir hareketlerinin daha da yayılıp güçlenmesine sebep oldu. Bu esnada Rus Çarlığı yıkılmış ve Türk Dünyası'nın her tarafında bağımsızlık rüzgârları esmekteydi. Kırım'da, Kazan'da, Azerbaycan'da, Buhara'da, Başkurdistan'da, Türkistan'da

Ceditçiler tarafından millî devletler, cumhuriyetler kurulmaktaydı.

Birinci Dünya Savaşı bozgunu ardından Anadolu'nun ve İstanbul'un işgalleri sonrası Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin Millî Misak'ı ilan ederek dağılmasından sonra Anadolu'da millî mücadele dönemi başladı. Anadolu hareketine Türk dünyasındaki millî devletlerden yardımlar toplanmakta ve her türlü maddi ve manevi destek verilmekteydi. Buhara Cumhuriyeti'nin hazinesinden yollanan 100 Milyon ruble altın millî mücadelenin en zor zamanlarında Ankara'ya yetmişti. Bunun başka örnekleri de vardır.

İstiklal Savaşı devam ederken, **Buhara Halk Cumhuriyeti'nden** bir heyet diplomatik temaslar yapmak üzere **17 Ocak 1921'de** Ankara'ya gelir. Heyet, beraberinde getirdiği üç adet altın işlemeli kılıç ile **Timur'a** ait bir **Kuran-ı Kerim'i** **Mustafa Kemal'e** hediye eder. Sakarya Zaferini tebrik amacıyla gönderilen bu hediyeler karşısında müteessir olan **Mustafa Kemal Paşa, meclis kürsüsünden** **duygu dolu bir konuşmayı** yapar:

"Buhara ahalisinin Türkiye'deki Türk ve Müslüman kardeşlerine hediye olarak gönderdiği Kur'an-ı Kerim ile Türkiye Halk Ordusuna nişane-i takdir ve tebrik olarak irsal eylediği kılıncı, Hak din ile hayat-ı hidame-i kuvveti temsil eden fevkalade muazzam ve kıymetli iki yadigârdır. Bu emanetleri elinizden alır iken kalbim heyecan ile doldu. Halkımız ve ordumuz uzaklardaki kardeşlerimizden gelen teşebbüs ve tebrikat nişanelerinden, şüphesiz, çok mütehasis ve mesrur olacaktırlar. Dindaş ve karındaş Buhara halkının arzusunu yerine getirmek, bu Kitab-ı Mukaddes'i millete, seyfi azizi de İzmir fatihine teslim edeceğim. Allah'ın inayeti ile İnönü ve Sakarya muzaferiyetlerini kazanan millî ordumuz, İnşallah pek yakında bu kılıncı da kazanmış olacaktır. Heyet-i muhteremenize de Türkiye ahalisi ve ordusu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmet'i namına teşekkür ederim." (Hâkimiyeti Millîye, 8 kanunusani, 1922).

Kılıçlardan biri **Mustafa Kemal Paşa'ya**, diğeri Batı Cephesi Komutanı **İsmet Paşa'ya**, üçüncü kılıç, **9 Eylül** sabahı İzmir'e girerek Hükûmet Konağı'na Türk bayrağını çeken İkinci Süvari Tümeni 4. Alayında Bölük Komutanı olan **Yüzbaşı Şerafettin Bey'e** verilmiştir. İsmet Paşa taşıdığı kılıcı hak etmediğini 1944 yılında, "Millî Şef" döneminde Azerbaycan'dan kaçarak Türkiye'ye sığınan 144 Ceditçi Azerbaycan Türkü aydınının Stalin'e geri verilerek öldürüldükleri «Boraltan Köprüsü Vakası"nda göstermiştir.

İstiklal Savaşı
devam ederken,
Buhara Halk
Cumhuriyeti'nden
bir heyet
diplomatik
temaslar yapmak
üzere **17**
Ocak 1921'de
Ankara'ya
gelir. Heyet,
beraberinde
getirdiği üç adet
altın işlemeli kılıç
ile Timur'a ait bir
Kuran-ı Kerim'i
Mustafa Kemal'e
hediye eder.

Giderek güçlenen Sovyetler Birliği ceditçiler tarafından kurulan millî cumhuriyetleri birer ikişer yutmuştur. Bu cumhuriyetlerden kaçabilen ceditçi aydınlar Atatürk'ün dehasıyla yeni kurulan Türk Devletine kazandırılmıştır. Bu isimler genç Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim ve medeniyet temellerini atan aydınlar olmuştur. Ceditizm, kuruluş döneminde yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel felsefesi olmuştur.

Kaynaklar

- DEVLET Nadir (1990), İsmail Bey Gaspıralı, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- ESHENKULOVA, Kishimjan (2007), Modern Bilimlerin Türkistan'a Girişi (1800-1917), Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KANLIDERE, Ahmet (2010), "The Trends Of Thought Among The Tatars And Bashkirs: Religious Reformism And Secular Jadidism Vs. Qadimism (1883-1910), Uluslar Arası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Cilt 5, Sayı 9, Ankara.
- KIRIMLI, Hakan (2001), İsmail Bey Gaspıralı (Gasprinskiy)-1851-1914; <http://www.ismailgaspırali.org/yazilar/hkirimli01.htm>; <Çevrimiçi>; 19.02.2013
- LANDAU, Jacop M (1995), Pan Turkism: From Irredentism to Cooperation, Hurst Comp., London, s.1.
- NAGAYEV, Safer Kardaş Edebiyatlar, Ocak-Mart, 1994, Sayı: 26, s. 8-14'ten Aktaran: Bayram Orak; <http://www.ismailgaspırali.org/yazilar/snagayev.htm>; <Çevrimiçi>; 19.02.2013.
- SOMUNCUOĞLU, B. (2006), Tümen, Türkistan'da Eğitim (1865-1917) Ve Çarlık Rusya'sının Sosyo-Politik Açıdan Eğitime Yaklaşımı, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- TOGAN, Zeki Velidi «The Encyclopaedia of Islam», New Edition, V.II, 1965, Leiden, E. J. Brill, p. 979-81 (EI, 2 (1965) 2; 979-981); çev. Prof. Dr. Yavuz AKPINAR; <http://www.ismailgaspırali.org/yazilar/zvtogan.htm>; <Çevrimiçi>; 19.02.2013
- UZUN, Turgay (2001), İlk Türk Aydınlanma Hareketi: Ceditçilik ve İsmail Gaspıralı; <http://www.ismailgaspırali.org/yazilar/tuzun.htm>,
- ÜŞÜMEZSOY, Şener; Millî Komünizm, Milli Fırka ve Kırım Muhtar Sosyalist Cumhuriyeti; Türk Solu; Sayı 265; 2010; <http://www.turksolu.org/265/usumezsoy265.htm>; <Çevrimiçi>; 19.02.2013
- WILLIAMS, Brian 2001; G. Çeviren: TANATAR Bülent; İsmail Gaspıralı'nın Mirasını Yeniden Yorumlamak. Kırım'ın Atatürk'ü mü, Rus İşbirlikçisi mi Yoksa Rusya İmparatorluğuna Pan-Türkçü Bir Tehdit mi?; <http://www.ismailgaspırali.org/yazilar/bwilliams.htm>; <Çevrimiçi>; 19.02.2013
- YÜKSEK Zuhul Kırım Tatar Millî Hareketi ve Hasan Sabri Ayvazov; Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi; 13. Sayı; 2003; <http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s13/yuksel.pdf>; <Çevrimiçi>; 19.02.2013